

Κ Ο Ι Ν Ω Ν Ι Κ Η
Κ Ο Ι Ν Ω Ν Ι Κ Η**ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ**Α Ρ Μ Ο Ν Ι Α
Α Ρ Μ Ο Ν Ι Α

Τεύχος 41

Ι — 2015

Σίγουρα κάποιοι αναγνώστες θα έχουν ήδη αναρωτηθεί "πού κολλάνε δλα αυτά του προπερασμένου αιώνα για τις κοινότητες με το σήμερα". Εμείς ωστόσο συνεχίζουμε και σε αυτό το τεύχος να παρέχουμε στον αναγνώστη το πρωτογενές υλικό που θα του επιτρέψει να κρίνει δχι μόνο το ζήτημα που πραγματικά τίθεται αλλά και τα δικά μας λεγόμενα, στο τεύχος 34. Θα κρίνει επίσης, αν υπάρχει τυχόν αλλοίωση αυτού του υλικού για να υποστηριχθεί η δική μας άποψη.

Το ζήτημα που πραγματικά τίθεται είναι η ταυτοποίηση των εκάστοτε "υλικών" που προσφέρονται ως πεδία αγώνων και για τη συγκρότηση ενός ισχυρού κομμουνιστικού κινήματος για την κοινωνική επανάσταση, καθώς και η αποτελεσματική αξιοποίηση αυτών των "υλικών" — δεν πρόκειται για την "κοινότητα" με την στενή έννοια, παρότι αυτή εξακολουθεί βεβαίως να υπάρχει σχεδόν στο 50% της επιφάνειας της γης.

Είναι κοινή η πεποίθηση του μαρξικού ρεύματος του κομμουνισμού και του αναρχοκομμουνισμού διότι η νέα και κομμουνιστική κοινωνική σχέση οικοδομείται στο κέλυφος της παλαιάς και καπιταλιστικής. Αν και υοιράζονται κοινή αφετηρία, τα ρεύματα αυτά ανέπτυξαν τη συλλογιστική του με τρόπο που ούτε διαχωρίζονται απόλυτα η μια από την άλλη, ούτε βεβαίως ταυτίζονται πλήρως. Ενίστε, η κριτική που ασκούσε το ένα στο άλλο κατέληγε σε πολεμική, με τον νικητή να κερδίζει με το μέρος του τις εργατικές "μάζες". Είναι ιστορικά επιβεβαιωμένο διότι το ζήτημα του Κράτους και της πολιτικής [προλεταριακής δικτατορίας] ως μέσα μεταστροφής [εκτροπής οικειοποίησης] της καπιταλιστικής σχέσης σε κομμουνιστική βάρυνε ιδιαίτερα την σκέψη του Μαρξ. Από εδώ διώκεις και μέχρι του σημείου να κατασκευάζουμε έναν Μαρξ κρατιστή και δικτάτορα η απόσταση δχι απλώς είναι μεγάλη αλλά απαιτείται εσκεμμένη αλλοίωση ή άδολη φανατίλα για να προκύψει ένα τέτοιο "συμπέρασμα". Αν ο Μαρξ ασκούσε κριτική στον Μπακούνιν και πολεμική στον Λασάλ και την αναδυόμενη σοσιαλδημοκρατία ψυχανεμιζόμαστε διότι τα πράγματα θα ήταν κάπως διαφορετικά σήμερα — ωστόσο, διότι σε πολεμική στον Μπακούνιν και κριτική στους Λασάλ και σοσιαλδημοκρατία.

Η υπεράσπιση της κοινότητας από τους αναρχικούς έγινε/γίνεται διότι έβλεπαν/βλέπουν σε αυτήν σχεδόν δ, τι και ο Μαρξ στο εργοστάσιο: συνεργασία, γνώση του αντικειμένου, δυνατότητα ελέγχου της παραγωγής, κοινά προβλήματα και κοινοί αγώνες — με την κοινότητα διώκεις να έχει ήδη ένα πολύ κρίσιμο κεκτημένο: την από κοινού κατοχή της γης. Ένα κομμουνιστικό στοιχείο που βεβαίως οι εργάτες θα πρέπει να επαναστατήσουν για να μπορούν να το κατέχουν, δηλαδή να κατέχουν από κοινού τα μέσα παραγωγής.

Το εργοστάσιο και η κοινότητα δεν ήσαν/είναι πάρα "υλικό" πρόσφορο σε κομμουνιστικό μετασχηματισμό — δεν είναι αμφότερα αποδεκτά ως τέτοια αλλά γι' αυτό που μπορούν να γίνουν: πεδία αγώνων και βάση για τον κομμουνιστικό μετασχηματισμό τους. Μάλιστα το πρώτο θα ενταχθεί οργανικά στη δεύτερη για την κατάργηση του διαχωρισμού άστεως/υπαίθρου και την δημιουργία αστεακών κοινοτήτων. Αν και προφανή δλα αυτά σε έναν έστω και επιδερμικό γνώση της ιστορίας του κομμουνιστικού κινήματος, οι αναρχικοί κατηγορήθηκαν από "αντικειμενικούς ιστορικούς" δημοσίευσης ή στραμμένο το βλέμμα προς τα πίσω". Αν και το πρόβλημα χώρου είναι μόνιμο στην Κοινωνική Αρμονία, παραθέτουμε ένα μεγάλο χωρίον από κείμενο του Μπακούνιν για να διαπιστώσει ο αναγνώστης αν αληθεύει ο πολεμικός λόγος υποκειμένων δημοσίευσης.

Ο Μπακούνιν δεν χασμερά καθόλου με τα πλεονεκτήματα της ρωσικής κοινότητας. Διέκει δριμύτατη κριτική στο μιρ, κάτι που — δημοσίευσης ή στραμμένο το βλέμμα προς τα πίσω". Αν και το πρόβλημα χώρου είναι μόνιμο στην Κοινωνική Αρμονία, παραθέτουμε ένα μεγάλο χωρίον από κείμενο του Μπακούνιν για να διαπιστώσει ο αναγνώστης αν αληθεύει ο πολεμικός λόγος υποκειμένων δημοσίευσης.

[...] Η [κατωτέρω] επιστολή [του Μαρξ] γράφτηκε προφανώς το 1877 και απευθύνοταν στον Nikolai-on (N. F. Danielson), διακεκριμένο εκπρόσωπο των ρώσων Ναρδντνικών, οι-κονομολόγο και εκδότη της πρώτης ρωσικής μετάφρασης του Κεφαλαίου. Η πολεμική [της επιστολής] στρεφόταν κατά του N. K. Mikhailovsky, πρετικού θεωρητικού των ρώσων Να-ρδντνικών, που παρέμεινε σταθερό αντιμαρξιστής μέχρι τον θάνατό του το 1904. Η επι-στολή, πολύ λίγο γνωστή στους μαρξικούς κύκλους, συμπεριελήφθη στο παρόρτημα της γαλλικής μετάφρασης του Βιβλίου του Nikolai-on περί της ρωσικής οικονομικής ανάπτυ-ξης, εκδοθέν το 1902⁷ στον ίδιο αυτόν συγγραφέα ανήκουν οι τρεις κατωτέρω επειχηγμα-τικές παρδύραφοι που προηγούνται της επιστολής, η οποία δημοσιεύεται εδώ για πρώτη φορά στην αγγλική, μεταφρασμένη από την γαλλική, στην οποία την συνέταξε αρχικώς ο Μαρξ.

New International, τομ. 1, ν. 4, Νοέμβριος 1934.

Στο δεύτερο ήμισιο της δεκαετίας 1870-1880 έκανε στον περιοδικό μας Τύπο την εμφάνισή της μια μάλλον έντονη διαμάχη με θέμα τις ιδέες που εκθέτει ο Μαρξ στον πρώτο τόμο του Κεφαλαίου. Σε σχέση με ένα από αυτά τα άρθρα, το δέσιον αναφοράς άρθρο του M. Zhukovsky, ο M. Mikhailovsky παρατηρούσε ότι ο Μαρξ, στο τελευταίο μέρος του έργου του, εξέταζε μόνο το ιστορικό περίγραμμα των αρχικών βημάτων του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και ότι, παρ' όλα αυτά, πρόσφερε κάτι πολύ περισσότερο, δηλαδή, ανέπτυσσε μια συνολική ιστορικο-φιλοσοφική θεωρία.

Αυτή η θεωρία, προσθέτει ο M. Mikhailovsky, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για τον καθένα, για εμάς δύναται τους ρώσους παρουσιάζει ακέμα μεγαλύτερο. Κι αυτό διότι, σύμφωνα με τον M. Mikhailovsky, αν κανείς αποδεχτεί πλήρως το φιλοσοφικό σύστημα του Μαρξ, σύμφωνα με το οποίο κάθε έθνος, στο διάβα της ιστορίας του, πρέπει αναπόφευκτα να διέλθει την φάση της καπιταλιστικής ανάπτυξης, τότε κάθε ρώσος υποστηρικτής του Μαρξ, αν θέλει να είναι συνεπής, θα πρέπει να λάβει ενεργό μέρος στη διαδικασία η οποία χωρίζει μέσα παραγωγής και εργασίας, απαλλοτριώνει τους αγρότες, σακατεύει τον ανθρώπινο οργανισμό, απειλεί το μέλλον της ανθρώπινης φυλής κ.ο.κ., αλλά απ' την άλλη ο ίδιος αυτός υποστηρικτής του Μαρξ είναι υποχρεωμένος να θεωρεί ως ιδιαίτερο την αρμονία εργασίας και ιδιοκτησίας, την κυριότητα επί των μέσων παραγωγής και της γης στους ίδιους τους παραγωγούς.

Το άρθρο αυτό έδινε την ευκαιρία στον Μαρξ να συντάξει μιαν απαντητική επιστολή η οποία προορίζοταν να τυπωθεί στο ίδιο περιοδικό όπου είχε δημοσιευτεί το άρθρο του M. Mikhailovsky. Η επιστολή δύναται δεν στάλθηκε και παρέμεινε μαζί με τα άλλα γραπτά του Μαρξ, ανάμεσα στα οποία και βρέθηκε όταν μια μετάφρασή της εμφανίστηκε στον Juridical Monitor [Νομικό Σύμβουλο]. Η συνταχθείσα στη γαλλική επιστολή έχει ως ε-ίδης:

I.— Ο συντάκτης του άρθρου Ο Καρλ Μαρξ υπό το φως της Κριτικής του Zhukovsky είναι εμφανώς ένας καπάτσος ανθρώπος και αν έβρισκε στην δική μου παρουσίαση της πρωταρ-χικής συσάρτησης έστω και ένα χωρίον για να υποστηρίξει τα δικά του συμπεράσματα θα το είχε παραβέσει. Μη Βρίσκοντας το, βρέθηκε αναγκασμένος ν' αρκεστεί σε μια πολε-μική κατά ενός ρώσου "belletriste" που τυπώθηκε στο παρόρτημα της πρώτης γερμανικής έκδοσης του Κεφαλαίου. Για τί ψέγω τον συγγραφέα εκείνον; Για το ότι ανακάλυψε τον "ρωσικό κομμουνισμό" δχι στη Ρωσία αλλά στο Βιβλίο του Χαξθάσουζεν, σύμβουλον της πρωσικής κυβέρνησης, και για το ότι στα χέρια του η ρωσική κοινότητα χρησιμεύει μόνο ως επιχείρημα για να αποδείξει ότι η παρακαμάζουσα γηραιά Ευρώπη πρέπει να αναγεν-νηθεί διαμέσου της νίκης του πανσλαβισμού. Η κρίση μου για εκείνον τον συγγραφέα ί-σως είναι άστερη, ίσως είναι λανθασμένη· σε καμία δύναται περίπτωση δεν μπορεί να προ-σφέρει το κλειδί για τις απόψεις μου δύον αφορά στις προσπάθειες "στις οποίες επιδί-δονται οι ρώσοι ώστε να βρουν για την πατρίδα τους έναν διαφορετικό δρόμο ανάπτυξης απ' αυτόν του ακολούθησε και ακολούθει η Δυτική Ευρώπη".

Στο υστερόγραφο της δεύτερης γερμανικής έκδοσης του Κεφαλαίου μιλά για έναν "μεγάλο ρώσο σοφό και κριτικό", με την μεγάλη εκτίμηση που του αρμόζει. Σε μια σειρά αξιοσημείωτων άρθρων πραγματεύτηκε το εξής σήτημα: πρέπει άραγε η Ρωσία να ξεκινή-σει καταστρέφοντας την αγροτική κοινότητα ώστε να διέλθει στο καπιταλιστικό καθε-στώς, δημος θα υποστήριζαν οι φιλελεύθεροι οικονομολόγοι, ή αντίθετα μπορεί, δίχως να βιώσει τα βάσανα αυτού του καθεστώτος, να οικειοποιηθεί όλους τους καρπούς του ενό-

ων αναπτύσσει τα δικά της ιστορικά χαρίσματα. Αποφαίνεται στο πνεύμα της δεύτερης λύσης. Και δύο δικαίωμα θα είχε τουλάχιστον ο κριτής μου να συναγέγει από την εκτίμηση για αυτόν τον "μεγάλο Ρώσο" ότι συμμερίζομαι τις απόψεις του επ' αυτού του ζητήματος, άλλο τόσο θα είχε να συμπεράνει από την πολεμική μου κατά του ρώσου "belletriste" και πανσλαβιστή διτί τις απορρίπτω.

Τέλος, καθότι δεν μου αρέσει να αφήνω "περιθώρια για εικασίες", θα μιλήσω χωρίς περιστροφές. Για να είμαι σε θέση να κρίνω την οικονομική ανάπτυξη της τωρινής Ρωσίας βάσει μιας διεξοδικής γνώσης, έμαθα τη ρωσική και κατόπιν μελέτησα για πολλά χρόνια τα δημοσιευθέντα στοιχεία, επίσημα ή όχι, που σχετίζονται με αυτό το ζήτημα.

Κατέληξα στο εξής συμπέρασμα: αν η Ρωσία εξακολουθήσει να βαδίζει στο μονοπάτι που ακολουθεί από το 1861, θα χάσει την καλύτερη ευκαιρία που πρόσφερε ποτέ η ιστορία σε έναν λαό και θα υποκύψει απλώς σε δλες τις αντιεόπτητες του καπιταλιστικού καθεστώτος.

II. — Στο κεφάλαιο για την πρωταρχική συσσώρευση μόνος στόχος μου είναι να ανιχνεύσω το μονοπάτι, μέσω του οποίου η καπιταλιστική οικονομική τάξη στη Δυτική Ευρώπη αναδέθηκε από τη μήτρα της φεουδαλικής οικονομικής τάξης. Από εδώ προκύπτει η κίνηση που χώρισε τον παραγωγό από τα μέσα του παραγωγής, μετατρέποντας τον πρώτο σε μισθωτό (σε προλετάριο, με τη νεωτερική σημασία του όρου) και τα δεύτερα σε κεφάλαιο. Σε αυτή την ιστορία, "κάθε περιστροφή σημαδεύει μια εποχή η οποία χρησιμεύει ως μοχλός προώθησης της διαδικασίας σχηματισμού της καπιταλιστικής τάξης. Όμως την βάση της εξέλιξης αποτελεί η απαλλοτρίωση της γης από τον καλλιεργητή". Στο τέλος του κεφαλαίου πραγματεύομαι την ιστορική τάση της συσσώρευσης και ισχυρίζομαι διτί η τελευταία της λέξη είναι ο μετασχηματισμός της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας σε κοινωνική ιδιοκτησία. Δεν παρέχω εκεί αποδείξεις επ' αυτού για τον απλό λόγο διτί ο ισχυρισμός αυτός δεν συνιστά παρά συνοπτική περίληψη των εκτεταμένων αναπτύξεων που είχαν προπογούμενως παρουσιαστεί στα κεφάλαια περί καπιταλιστικής παραγωγής.

Τύρα, πώς μπορεί ο κριτής μου να εφαρμόσει στη Ρωσία το ιστορικό διάγραμμά μου; Μόνον ως εξής: αν η Ρωσία προσπαθήσει να γίνει καπιταλιστικό έθνος μιμούμενη τα έθνη της Δυτικής Ευρώπης, κάτι για το οποίο καταβάλλει εργάδη προσπάθεια τα τελευταία χρόνια, δεν θα το καταφέρει αυτό δίχως να μετατρέψει ένα μεγάλο μέρος των αγροτών της σε προλετάριους^{*} και κατόπιν, άμα γίνει καπιταλιστικό καθεστώς, θα υποστεί τους αμείλικτους νόμους του σαν τα άλλα κοσμικά έθνη. Αυτό είν' δλο. Όμως αυτό πάει πολύ για τον κριτή μου. Αισθάνεται την απόλυτη ανάγκη να μεταμορφώσει το διάγραμμά μου για τη γένεση του καπιταλισμού στη Δυτική Ευρώπη σε μια ιστορικο-φιλοσοφική θεωρία περί μιας γενικής πορείας που επιβάλλεται μοιραία σε όλους τους λαούς, ανεξαρτήτως των ιστορικών περιστάσεων στις οποίες αυτοί βοσκούνται, ώστε να φθάσουν εν τέλει σε εκείνουν τον οικονομικό σχηματισμό που εξασφαλίζει με την μεγαλύτερη ποσότητα παραγωγής δύναμης της κοινωνικής εργασίας την πιο πλήρη ανάπτυξη του ανθρώπου. Να με συγχωρεί, διώκει. Μου αποδίδει ταυτόχρονα πολύ μεγάλη τιμή και πολύ μεγάλη μουφή. Ας πάρουμε ένα παράδειγμα. Σε διάφορα χωρία του Κεφαλαίου έκανα εν συντομίᾳ μνεία της μοίρας που είχαν οι πληθείοι της αρχαίας Ρώμης.

Αρχικά ήσαν ελεύθεροι αγρότες που καλλιεργούσαν καθένας για τον εαυτό του το δικό τους κοινάτι γης. Στον ρουν της ρωμαϊκής ιστορίας απαλλοτριώθηκαν. Η ίδια κίνηση που τους χώρισε από τα μέσα τους παραγωγής και συντήρησης συνεπαγόταν τον σχηματισμό διτί μόνο μεγάλων έγγειων ιδιοκτησιών αλλά επίσης μεγάλων νομισματικών κεφαλαίων. Έτσι, μίαν ωραίαν πρωΐαν, υπήρχαν από τη μια μεριά ελεύθεροι άνθρωποι που δεν είχαν τίποτ' άλλο πέραν της εργατικής τους δύναμης και από την άλλη, για την εκνεύταλλευση αυτής της δύναμης, οι κάτοχοι διου την επιτευχθέντος πλούτου. Τί συνέβη; Ο ρωμαϊκός προλετάριος δεν έγινε μισθωτός εργάτης αλλά ράθυμος όχλος, πιο εξαθλιωμένος και από τους πρώτους "φτωχούς λευκούς" των νοτίων περιοχών των Η.Π.Α.^{*} και στη δική του περίπτωση δεν εκδιπλώθηκε ένας καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής αλλά ένας δουλοκτητικός. Έτσι, γεγονότα με έκδηλες μεν αναλογίες αλλά που συνέβησαν σε διαφορετικά ιστορικά περιβάλλοντα, οδήγησαν σε εντελώς ανόμοια αποτελέσματα.

Μελετώντας καθεμιά από αυτές τις εξελίξεις χωριστά και συγκρίνοντάς τις, βρίσκει κανείς εύκολα το κλειδί γι' αυτά τα φαινόμενα αλλά δεν μπορεί ποτέ να βρει το γενικό αντικλείδι μιας ιστορικο-φιλοσοφικής θεωρίας, της οποίας το ύψιστο πλεονέκτημα να συνίσταται στην υπεριστορικότητά της.

Καρλ Μαρξ

[Η μετάφραση του κειμένου είναι δική μας και έγινε από την αγγλική. Εξό και τυχόν μεταφραστικές διαφορές σε χωρία ήδη δημοσιευθέντα στην Κ.Α.]

του Μιχαήλ Μπακούνιν

[...] Η ζωή του λαού, η ανάπτυξη του λαού και η πρόδοση του λαού ανήκουν αποκλειστικά στον ίδιο τον λαό. Είναι ευνόητο ότι αυτή η πρόδοση πραγματοποιείται όχι με το διάβασμα Βιβλίων αλλά μέσω της φυσικής συσσώρευσης εμπειρίας και στοχασμού, που μεταδίδονται από γενιά σε γενιά και που κατ' ανάγκην διευρύνονται και βαθαίνονται το περιεχόμενό τους, τελειοποιούνται και μορφωτούνται με μεγάλη βραδύτητα. Αμέτρητες βάναυσες και οδυνηρές ιστορικές εμπειρίες έκαναν εν τέλει τις μάζες δλων των χωρών, ή τουλάχιστον δλων των ευρωπαϊκών χωρών, να συνειδητοποιήσουν ότι δεν έχουν να περιμένουν τίποτα από τις προνομιούχες τάξεις και τα σημερινά κράτη ή από πολιτικές επαναστάσεις εν γένει, και ότι μπορούν να χειραφετηθούν οι ίδιες μόνον μέσω των δικών τους προσπαθειών και διαμέσου της κοινωνικής επανάστασης. Αυτό ακριβώς καθορίζει το οικουμενικό ιδανικό που τις εμψυχώνει σήμερα και τις ενεργοποιεί.

Υπάρχει δραγμής αυτό το ιδανικό και στη σκέψη του ρωσικού λαού; Αναμφίβολα ναι, και δεν χρειάζεται καν να διεισδύσει κανείς πολύ βαθιά στην ιστορική συνείδηση του λαού μας για να προσδιορίσει τα κύρια γνωρίσματα αυτού του ιδανικού.

Το πρώτο και βασικότερο από αυτά τα γνωρίσματα είναι η συμμεριζόμενη από δλων τον λαό πεποίθηση ότι η γη, δλη η γη, ανήκει σ' αυτόν, που την ποτίζει με τον ιδρώτα του και την γονιμοποιεί με την εργασία των δικών του χεριών. Το δεύτερο κύριο γνώρισμα είναι η πίστη ότι το δικαίωμα χρήσης της γης ανήκει όχι στο άτομο αλλά στην κοινότητα συνολικά, στο μιρ, το οποίο το παραχωρεί πρόσκαιρα στα άτομα. Το τρίτο γνώρισμα, ίσης σημασίας με τα δύο προηγηθέντα, είναι η οιονεί απόλυτη αυτονομία και αυτοδιοίκηση της κοινότητας, και δρά η κατηγορηματική της εχθρότητα προς το κράτος.

Αυτές είναι τα τρία κύρια γνωρίσματα που βρίσκονται στη βάση του ιδανικού του ρωσικού λαού. Στην ουσία, ανταποκρίνονται πλήρως στο ιδανικό που διαμορφώθηκε προσφάτως στη συν είδηση του προλεταριάτου των λατινικών χωρών, οι οποίες βρίσκονται ασύγκριτα πιο κοντά σήμερα στην κοινωνική επανάσταση από δύο οι γερμανικές χώρες. Ωστόσο, τρία άλλα γνωρίσματα σκιάζουν το ιδανικό του ρωσικού λαού, διαστρέφουν τον χαρακτήρα του και σε μεγάλο βαθμό παρεμποδίζουν και επιβραδύνουν την υλοποίησή του. Ήπειρεις επομένως ν' αγωνιστούμε με δλη μας τη δύναμη εναντίον τους — αγώνας που γίνεται πιο εφικτός από το γεγονός ότι αυτός είναι ήδη υπαρκτός στους κόλπους του ίδιου του λαού.

Τα τρία ξόφερά γνωρίσματα είναι: (1) το πατριαρχικό σύστημα* (2) η απορρόφηση του ατόμου από το μιρ, και (3) η πίστη στον τοάρο.

Τα δύο τελευταία, η απορρόφηση του ατόμου από το μιρ και η πίστη στον τοάρο απορρέουν, αυστηρά μιλώντας, από το πατριαρχικό σύστημα ως φυσική συνέπειά του. Το πατριαρχικό σύστημα είναι επομένως το κύριο ιστορικό κακό — αλλά ένα δυστυχώς εξ ολοκλήρου λαϊκό κακό — εναντίον του οποίου πρέπει ν' αγωνιστούμε με δλη μας τη δύναμη.

Το κακό αυτό έχει διαστρεβλώσει ολόκληρη τη ρωσική ζωή και της έχει προσδώσει τα χαρακτηριστικά που την καθιστούν ανυπόφορη: πνευματική στασιμότητα, απελπιστική διαφθορά, ριζαμένη ψευδολογία, ακόρεστη υποκρισία και, τέλος, δουλοπρέπεια. Ο δεσμός του συζύγου, του πατέρα και του μεγαλύτερου αδερφού μετέτρεψε την οικογένεια, ήδη ανήθικη αναφορικά με τα νομικά και οικονομικά θεμέλια της — σε σχολείο δησμού θριαμβεύει η θία και η τυραννία, σε σχολείο καθημερινής οικιακής χυδαιότητας και αχρειότητας. Η λέξη "υποκριτής" είναι η καταλληλότερη για να περιγράψει τη ρωσική οικογένεια. Ο καλός ρώσος οικογενειάρχης, αν και στην πραγματικότητα είναι ένας καλός άνθρωπος αλλά άνευ χαρακτήρος — που σημαίνει ένα καλόβολο γουρούνι, αθώο και ανεύθυνο —, είναι ένα πλάσμα που δεν έχει σαφή επίγνωση για οτιδήποτε, δεν έχει ρητές επιθυμίες και κάνει σχεδόν ταυτόχρονα το καλό και το κακό αδιακρίτως και, πράγματι, ασυναίσθητα. Οι ενέργειές του καθορίζονται πολύ λιγότερο από έναν ακοπό και περισσότερο από τις περιστάσεις, από τη διάθεσή του της στιγμής και ιδίως από το περιβάλλον του. Συνηθισμένος στην υπακοή εντός της οικογένειας εξακολουθεί να υπακούει και να υποτάσσεται και στην κοινωνία επίσης. Διαμορφώθηκε για να είναι και να παραμένει δούλος αλλά δεσπότης δεν θα γίνει. Δεν έχει το σθένος για κάτι τέτοιο. Ωστόσο, δεν θα μαστιγώσει ο ίδιος κανέναν, δημος δίχως άλλο θα ακινητοποιεί το άτυχο εκείνο άτομο που, ένοχο ή αθώο, οι αρχές θέλουν να μαστιγώσουν. Οι αρχές αυτές εμφανίζονται ενώπιον του με τρεις πρωταρχικές και καθαγιασμένες μορφές: του πατέρα, του μιρ και του τοάρου.

Ωστόσο, αν είναι άνθρωπος με θάρρος και ψυχή θα γίνει δούλος και συνάμα δεσπό-

της που τυραννά οιονδήποτε βρίσκεται κάτωθέν του και εξαρτάται από την καλή του θέληση. 'Όμως οι αφέντες του είναι το μιρ και ο τσάρος. Αν είναι αρχηγός οικογένειας, τότε στο σπίτι θα είναι ένας απόλυτος δεσπότης αλλά στο μιρ υπηρέτης και στον τσάρο δούλος.

Η κοινότητα είναι ο κόσμος του — δεν συνιστά παρά φυσική προέκταση της οικογένειάς του, του κλαν του. Επομένως εντός της επικρατεί η ίδια πατριαρχική αρχή, ο ίδιος αισχρός δεσποτισμός και η ίδια ποταπή υπακοή, άρα και η ίδια εγγενής αδικία και ριζική άρνηση κάθε ατομικού δικαιώματος, όπως και σπηλ ίδια την οικογένεια. Οι αποφάσεις του μιρ, όποιες κι αν είναι αυτές, συνιστούν νόμο. "Ποιος τολμά να εναντιωθεί στο μιρ!", κραυγάζει εκστατικός ο ρώσος αγρότης. Θα δούμε δτι εκτός του τσάρου, των αξιωματούχων και των ευγενών, που βρίσκονται εκτός του μιρ ή, ακριβέστερα, πάνω από αυτό, υπάρχει στους κόλπους του ρωσικού λαού ένα άτομο που τολμά και εναντιώνεται στο μιρ. Να γιατί η ληστεία αποτελεί στη Ρωσία ένα σημαντικό ιστορικό φαινόμενο — οι πρώτοι εξεγερθέντες, οι πρώτοι επαναστάτες στη Ρωσία, ο Πουγκατσέφ και ο Στένκα Ραζίν, ήσαν ληστές.

Στο μιρ δικαίωμα ψήφου έχουν μόνον οι πρεσβύτεροι, οι αρχηγοί οικογενειών. Ο ανύμφευτος νέος άνδρας ή και ο νυμφευμένος που δεν έχει ακόμη στήσει το δικό του σπιτικό πρέπει να υπακούουν και να εκτελούν εντολές. Ήστασσο, πάνω από την κοινότητα, πάνω από δλες τις κοινότητες, στέκεται ο τσάρος, ο κοινός πατριάρχης και γεννήτορας, ο πατέρας όλης της Ρωσίας. Επομένως, η εξουσία του είναι απεριόριστη.

Κάθε κοινότητα συνιστά ένα αύταρκες όλον, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα — και κάτι που αποτελεί μία από τις μεγαλύτερες δυστυχίες της Ρωσίας — καμία κοινότητα να θέλει να έχει ή να αισθάνεται την ανάγκη να έχει οιοδήποτε ανεξάρτητο οργανικό δεσμό με άλλες κοινότητες. Το μόνο που τις συνδέει είναι η υπέρτατη πατρική εξουσία του "τσάρου και πατερούλη".

Λέμε δτι αυτό αποτελεί μεγάλη δυστυχία. Είναι ξεκάθαρο δτι η έλλειψη δεσμού εξαθενεί τον λαό και καταδικάζει όλους τους ξεσηκωμούς του, που είναι σχεδόν πάντα τοπικοί και ασύνδετοι, σε αναπόφευκτη ήττα — παγίωνοντας τη νίκη της δεσποτικής εξουσίας. Άρα, ένα από τα κύρια καθήκοντα της επαναστατικής νεολαίας πρέπει να είναι η με κάθε δυνατό τρόπο και με κάθε κόστος εδραίωση ενός ζωτικού εξεγερτικού δεσμού μεταξύ των χωριστών κοινοτήτων. Το έργο αυτό είναι δύσκολο αλλά όχι αδύνατο διότι η ιστορία μάς δείχνει δτι σε περιόδους αναταραχών — όπως π.χ. στην εμφύλιο σύγκρουση την εποχή του Φεύδο-Δημητρίου, στις επαναστάσεις του Στένκα Ραζίν και του Πουγκατσέφ, και στην εξέγερση του Νόβγκοροντ στην αρχή της Βασιλείας του τσάρου Αλεξίου [ο Μπακούνιν γράφει: του αυτοκράτορα Νικολάου] — οι ίδιες οι κοινότητες και με δική τους πρωτοβουλία προσπάθησαν να εδραιώσουν αυτόν τον αντήριο δεσμό.

Ο αριθμός των κοινοτήτων είναι αμέτρητος και ο κοινός τους "τσάρος και πατερούλης" στέκεται μεν από πάνω τους αλλά πολύ ψηλά — λίγο χαμηλότερα απ' τον θεό — για να μπορεί ν' ασχολείται ο ίδιος προσωπικά με δλες. Αν για να κυβερνά τον κόσμο ο ίδιος ο θεός χρειάζεται τις υπηρεσίες αμέτρητων ουράνιων ταγμάτων και διαβαθύσεων — σεραφείμ, χερουβείμ, αρχάγγελους, εξάπτερους και δίπτερους ἄγγελους — τότε ο τσάρος κάθε άλλο παρά μπορεί να τα βγάλει πέρα δίχως αξιωματούχους. Χρειάζεται έναν πλήρη στρατιωτικό, πολιτικό, δικαστικό και αστυνομικό διοικητικό μηχανισμό. Γι' αυτό και ανάμεσα στον τσάρο και τον λαό, ανάμεσα στον τσάρο και την κοινότητα βρίσκεται ένα στρατιωτικό, αστυνομικό, γραφειοκρατικό και, αναπόφευκτα, απόλυτα συγκεντρωτικό κράτος.

Ο φαντασιακός τσάρος-πατέρας, ο προστάτης και ευεργέτης του λαού, βρίσκεται πολύ, πολύ ψηλά, σχεδόν στον ουρανό, ενώ ο πραγματικός τσάρος, ο τσάρος-κνούπο, ο τσάρος-κλέφτης, ο τσάρος-καταστροφέας — το κράτος — τον αντικαθιστά. Από ίδω προκύπτει με φυσικό τρόπο το παράδοξο να θεοποιεί ο λαός μας τον φαντασιακό τσάρο-μύθευμα και ταυτόχρονα να μισεί τον πραγματικό τσάρο-κράτος.

Ο λαός μας μισεί βαθιά και παθιασμένα το κράτος και όλους τους αντιπροσώπους του, οιασδήποτε μορφής. Μέχρι πριν λίγο καιρό, το μίσος του μοιραζόταν ανάμεσα στους ευγενεῖς και τους αξιωματούχους, και ενίστε φαινόταν να μισεί τους πρώτους περισσότερο από τους δεύτερους, αν και στην ουσία τούς μισύσσε το ίδιο. Ήστασσο, από την εποχή που η δουλοπαροικία καταργήθηκε και η τάξη των ευγενών άρχισε να αποσυντίθεται, ολοφάνερα, να εξαθανίζεται και να ξαναγίνεται αυτό που ήταν αρχικά, μια τάξη αποκλειστικά κρατικών υπαλλήλων, ο λαός άρχισε να συμπεριλαμβάνει και αυτήν στο μίσος του εν γένει για την υπαλληλοκρατία συνολικά. Δεν χρειάζεται να δείξουμε πόσο δικαιολογημένο είναι το μίσος του!

Το κράτος έχει μια για πάντα τσακίσει και διαθείρει τη ρωσική κοινότητα, η οποία είχε σε κάθε περίπτωση ήδη διαθέαρει από την πατριαρχική αρχή. Στα πλαίσια της κρατικής καταπίεσης, οι κοινοτικές εκλογές κατάντησαν κοροϊδία και τα άτομα που εκ-

λέγονταν κατά περιόδους από τον ίδιο τον λαό — αρχηγοί χωριού, πρεσβύτεροι και αστυφύλακες — γίνονταν αφενός δργανα της κυβέρνησης και αφετέρου έμμισθοι υπάλληλοι των πλουσίων χωρικών — των κουλάκων. Ήπ' αυτές τις συνθήκες, τα τελευταία ήχη δικαιοσύνης, αλήθειας και απλής αυθωριπάσας αναγκαστικά εξαφανίστηκαν από τις κοινότητες, οι οποίες, επιπλέον, αποσαμβρώθηκαν από τους φόρους του κράτους και από τα χρέη προς το κράτος, και απομεζήθηκαν στο έπακρο από την αυθαιρεσία των αρχών. Περισσότερο από κάθε άλλη φορά, μόνη λύση για το άτομο παρέμενε η ληστεία και για τον λαό συνολικά ο γενικός ξεσηκωμός, η επανάσταση.

[...] Προσδιορίσαμε αυτά τα [τρία] ελαττώματα και εκφράσαμε την πεποίθησή μας διτι είναι άμεσο καθήκον της επαναστατικής μας νεολαίας να τα εξουδετερώσει και να καταβάλει κάθε προσπάθεια ώστε να τα καταπολεμήσει στην συνείδηση του ίδιου του λαού. Για να φανερώσουμε το εφικτό ενδε τέτοιου αγώνα δείξαμε διτι αυτός έχει προ πολλού ξεκινήσει στους κόλπους του ίδιου του λαού.

Η μάχη εναντίον της πατριαρχίας διεξάγεται σήμερα σχεδόν σε κάθε χωριό και σε κάθε οικογένεια. Η κοινότητα και το μιρ έγιναν πια δργανα της μισητής κρατικής εξουσίας και γραφειοκρατικής αυθαιρεσίας σε βαθμό τέτοιο ώστε μια εξέγερση ενάντια στην κρατική εξουσία και την γραφειοκρατική αυθαιρεσία γίνεται αμέσως και εξέγερση ενάντια στην κοινότητα και το μιρ.

Απομένει η λατρεία του ταύρου. Θεωρούμε διτι αυτή δεν είναι πια τόσο μεγάλη και τα τελευταία δέκα με δώδεκα χρόνια λιγοστεύει δλο και περισσότερο χάρη στις σοφές και φιλανθρωπικές πολιτικές του αυτοκράτορα Αλεξάνδρου του Αγαθοεργού. Ο γαιοκτήμονας ευγενής που διαφέντευε δουλοπάροικους δεν υπάρχει πια, και ήταν αυτός που ως επί το πλείστον τραβούσε σαν αλεξικέραυνο πάνω του τους κεραυνούς του μίσους του λαού. Υπάρχουν διώς ο ευγενής ή έμπορος γαιοκτήμονας, ο πλούσιος κουλάκος και ιδίως ο υπάλληλος, ο άγγελος ή αρχάγγελος του ταύρου. Ωστόσο, ο υπάλληλος φροντίζει να γίνεται πράξη το θέλημα του ταύρου. 'Οσο σκοτισμένος κι αν είναι ο αγρότης λόγω της παράλογης ιστορικής πίστης του στον ταύρο, αρχίζει εν τέλει να το αντιλαμβάνεται κι ο ίδιος. Και πως θα μπορούσε να μην το κάνει! Τα τελευταία δέκα χρόνια στέλνει από κάθε γωνιά της Ρωσίας τους αντιπροσώπους του με τα αιτήματά του στον ταύρο και τη μόνη απάντηση που παίρνει από τα χείλη του είναι: "Δεν θα σου παραχωρηθεί άλλη ελευθερία!"

'Όχι, δ, τι κι αν λέτε, ο ρώσος αγρότης μπορεί να είναι αμαθής αλλά ηλίθιος δεν είναι. Με τόσα που είδαν τα μάτια του και μετά από τα τόσα βάσανά του θα ήταν εντελώς ηλίθιος αν δεν άρχιζε να αντιλαμβάνεται επιτέλους διτι δεν έχει μεγαλύτερο εχθρό από τον ταύρο. Σήμερα, το άμεσο και πρωτεύον καθήκον της επαναστατικής προπαγάνδας είναι να του το εξηγήσει αυτό και να τον κάνει με κάθε τρόπο να το νιώσει' να χρησιμοποιήσει δλα τα θλιβερά και τραγικά περιστατικά με τα οποία είναι γεμάτη η ζωή του λαού για να του δείξει διτόλες οι βαναυσότητες, οι κλεψιές και οι ληστείς που πρέρχονται από τους υπαλλήλους, τους γαιοκτήμονες και τους κουλάκους και που καθιστούν τη ζωή γι' αυτόν αδύνατη πηγάζουν ευθέως από την εξουσία του ταύρου, βασίζονται σε αυτήν και είναι εφικτές λόγω αυτής και μόνον' κοντολογίς, να του δείξει διτι το κράτος που τόσο πολύ μισεί είναι ο ίδιος ο ταύρος και μόνον ο ταύρος.

[...] Θα μπορούσε κανείς να προσθέσει ως τέταρτο γνώρισμα τη χριστιανική θρησκεία — την επίσημη ορθόδοξη ή κάποια σχισματική. Ωστόσο, κατά τη γνώμη μας το ζήτημα αυτό δεν έχει στη Ρωσία την ίδια σημασία που έχει στη Δυτική Ευρώπη, τόσο στις Καθολικές χώρες δσο και στις Προτεσταντικές. Βεβαίως οι κοινωνικοί επαναστάτες δεν το παρακμπτουν αυτό το ζήτημα και στην πρώτη ευκαιρία παρουσιάζουν ενώπιον του λαού την αλήθεια που 'ναι θανάσιμη για τον Σαβαώθ και τους αντιπροσώπους του στη γη: θεολόγους, μεταφυσικούς, πολιτικούς, νομικούς, αστυνομικούς και αστούς οικονομολόγους. 'Ομως το ζήτημα της θρησκείας δεν είναι πρωτεύον γι' αυτούς διδτι θεωρούν διτι η δεισιδαιμονία του λαού, ενώ είναι φυσικό συμπλήρωμα της αμάθειάς του, είναι ριζωμένη δχι τόσο στην αμάθειά του δσο στη φτώχεια του, στις υλικές του στερήσεις και στις κάθε είδους ανήκουστες καταπίεσεις που υπομένει καθημερινά. Οι θρησκευτικές του αντιλήψεις και μυθεύματα, η υπερβολική του κλίση προς το παράλογο είναι φαινόμενα περισσότερο πρακτικά παρά θεωρητικά και δχι τόσο διανοητική πλάνη δσο διαμαρτυρία για τη ζωή, θέληση και πάθος έναντι του δυσβάστακτου φορτίου της ύπαρξης. Η εκκλησία είναι για τον λαό ένα είδος ουράνιας ταβέρνας, δπως κι η ταβέρνα είναι ένα είδος ουράνιας εκκλησίας στη γη. Στην εκκλησία δσο και στην ταβέρνα ξεχνά, προσωρινά έστω, την πείνα του, την καταπίεση που υφίσταται, την ταπείνωσή του και προσπαθεί να απαλύνει τη θύμηση των καθημερινών του βασάνων — στην πρώτη με την άλογη πίστη και στην δεύτερη με το κρασί. Το ένα μεθύσι είναι καλό δσο και το άλλο.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Σημειώσεις
(Για τα κείμενα των σελίδων 2 έως 6.)

Η επιστολή του Μαρξ προοριζόταν για δημοσίευση στο περιοδικό *Otechestvennye Zapiski*, στο οποίο είχε δημοσιευτεί και το άρθρο του M. Mikhailovsky.

Ο "άνθρωπος των γραμμάτων" (*belletriste*), στον οποίο αναφέρεται ο Μαρξ, είναι ο A. Χέρτσεν, μείζων ποπουλιστής θεωρητικός, ο οποίος υποστήριζε ότι η Ρωσία μπορεί να παρακάμψει το αστικό στάδιο ανάπτυξης και να προχωρήσει απ' ευθείας στον σοσιαλισμό, χρησιμοποιώντας τις ιδιαίτερες κοινωνικές της οργανώσεις και πρωτίστως την αγροτική κοινότητα.

Ο "μεγάλος ρώσος σοφός και κριτικός", στον οποίο αναφέρεται ο Μαρξ, είναι ο Nikolai Tocerovskiy, επίσης μείζων θεωρητικός του ποπουλισμού. Από το 1862 που συνελήφθη και μέχρι τον θάνατό του το 1899, έζησε εξόριστος σε φυλακές της Σιβηρίας. Το μυθιστόρημά του "Τί να κάνουμε" κυκλοφορεί και στην ελληνική.

Στην αρχή του 17ου αιώνα, ο ψευδο-Δημήτριος διεκδίκησε τον θρόνο της Ρωσίας ισχυριζόμενος ότι είναι ο μικρότερος γιος του Ιβάν του Τρομερού. Ανακηρύχθηκε τάρος το 1605 αλλά ανατράπηκε και δολοφονήθηκε την επομένη χρονιά.

Η φράση "δεν θα σου παραχωρηθεί άλλη ελευθερία" παραπέμπει στη δυσαρέσκεια των αγροτών σχετικά με τους δρους κατάργησης της δουλοπαροικίας, το 1861, και τη γενική και διαδεδομένη πίστη τους ότι πρέπει να διακπερυχθεί μια νέα και ευρύτερη χειραφέτηση.

Κουλάκος. Καταχρηστικός όρος που αναφέρεται στον ρώσο αγρότη που εκμεταλλεύεται τους αγρότες γείτονές του ή /και την κοινότητα συνολικά μέσω της τοκογλυφίας, του εμπορίου και της χρήσης μισθωτής εργασίας για την καλλιέργεια των χωραφιών που ο ίδιος ενοικίαζε από τους ευγενείς.

Διαβάσαμε στην "Αυγή της Κυριακής" (12/10/2014) ότι στην περιοχή Ρογκόβα, δημοτικού και το Κομπάνι, η εκεί κουρδική καπιταλιστική ελίτ "συγκρότησε πολιτικούς θεσμούς εκπροσώπησης: προσωρινή κυβέρνηση, το 2013, και Σύνταγμα, το 2014." [...] Συγκροτήθηκαν "τοπικά κοινοβούλια και λαϊκές ομάδες προστασίας με ιστιμη συμμετοχή ανδρών και γυναικών"....

Δύο ή τρεις ημέρες ωρίτερα διαβάσαμε στην "Εφημερίδα των Συντακτών" προκήρυξη μιας ομάδας αντεξουσιαστών, με την οποία δήλωναν την συμπαράστασή τους στους "κούρδους του Κομπάνι, που αγωνίζονται για την κοινωνική απελευθέρωση και την διμοκρατία"!

'Όπως έχουμε ξαναπεί στο πολύ μακρινό παρελθόν, δεν ισχυριζόμαστε ότι έχουμε βρει το μέτρο που μετρά την αντεξουσιότητα ή την αναρχικότητα του οιουδήποτε. Όμως υπάρχει ένα δριο, πέραν του οποίου, τα λεγόμενα ενδός αντεξουσιαστή ή αναρχικού του αφαιρούν αυτομάτως το δικαίωμα να αυτοπροσδιορίζεται ως τέτοιος. Εξό και το γεγονός ότι δεν κρίνουμε κάποιον βάσει της ιδέας που έχει ο ίδιος για τον εσυτόν του.

Οι κουρδικές καπιταλιστικές ελίτ δρουν με στόχο να εδραιώσουν αρχικά την κυριαρχία τους σε περιοχές που περνούν υπό τον έλεγχό τους και, ακολούθως, αν αυτές οι ελίτ "τα βρουν μεταξύ τους στη μοιρασιά" των εσόδων που προέρχονται από την εκμετάλλευση των κούρδων προλετάριων, να προχωρήσουν στην ανακήρυξη κουρδικού κράτους. 'Όπως και οι άλλες εθνικές καπιταλιστικές ελίτ όπου γις, οι κουρδικές ελίτ χρησιμοποιούν τους δικούς τους, κούρδους, προλετάριους για τη δημιουργία κουρδικού κράτους. Με επίκεντρο το Ιράκ και τη Συρία, διάφορες καπιταλιστικές ελίτ με εθνική ή θρησκευτική περιβολή προσπαθούν να επαναχαράξουν σύνορα και επικράτειες, η κάθε μία προς διφέλος της και με βασικό εργαλείο προλεταριακής συσπείρωσης και συστράτευσης για την επίτευξη των στόχων της την υπερταξική πίστη στο έθνος ή/και στο θρησκευμα. Με αποτέλεσμα βεβαίως οι προλετάριοι να αγωνίζονται (για άλλη μια φορά) για αλλότριους σκοπούς. 'Όπως έλεγε διώς ο Μπακούνιν, σε τέτοιες — εμπόλεμες — περιστάσεις, το προλεταριάτο αρχίζει να βαδίζει στον δρόμο της κοινωνικής επανάστασης μόνον αν στρέψει ταυτόχρονα τα όπλα και στους ομοεθνείς καπιταλιστές και στους αλλοεθνείς. Σ.Κ.

ΤΡΕΙΣ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ : [...] Από τα χέρια του πατέρα μου πήγα κατευθείαν στα άγρια χέρια του πεθερού. [...] Ήξεραν δλοι δτι δταν η γυναίκα του έμεινε έγκυος δεύτερη φορά, την κλωτσούσε στην κοιλιά. Γιατί δεν δταν μυτερή η κοιλιά και εκείνος είχε υποψίες πως δεν θα κάνει αγδρι. Η δεύτερη αδερφή του άντρα μου γεννήθηκε πρόωρη, με κινητικά προβλήματα, κανείς ποτέ δεν τον κατηγόρησε. [...] Ήμουν φρεσκοπαντρεμένη και πήγαινα στον άντρα μου στο χωράφι, για να κολατσίσει, δταν μ' έπιασε ο πεθερός. Με πέταξε κάτω και άρχισε να μου ρίχνει γερές. Βίχε κόψει ένα μάτσο από μια πουρναριά και με χτυπούσε με λόσσα. 'Όσο φώναζα "γιατί;", τόσο με χτυπούσε. [...] Το βράδυ που γύρισε ο άντρας μου... το και το, του λέω. Δεν είπε τίποτα... το άλλο βράδυ, ήρθε και μου είπε πως ο πατέρας ήξερε τι έκανε. Γιατί ακούστηκαν λόγια για μένα στο χωριό και πρέπει να συνετιστώ. [...] [Τότε] το δίκιο δταν το δίκιο του άντρα. [Τώρα, της εγγονής μου] της λέω: Για κοίτα μη σου πετύχει κανάς νταής και σου το παίξει μπόλικος, γιατί θα σηκωθώ από τον τάφο και θα του φάω τ' αρχίδια.

KATERINA : Πιο πολύ ξύλο έτρωγε ο αδερφός μου. Τον σάπιζε κανονικά. Μας χτυπούσε πάντα για τους βαθμούς... έχουμε φάει πολύ ξύλο για 18άρια και 19άρια. Το 17 δεν υπήρχε, δταν σαν να του έλεγες "έμεινα στην ίδια τάξη". [Μια φορά με πέτυχε να φορώ σορτσάκι, και] δταν γυρίσαμε σπίτι, έβγαλε τη ζώνη του και άρχισε να με μαστιγώνει στα πόδια. "Να δούμε αν θα ξαναβάλεις σορτσάκι", φώναξε. Καμία γυναίκα δεν αξίζει έναν βίαιο άντρα. Αν τον παντρευτείς δικαίως έχεις το δικαίωμα επιλογής. Αν είναι πατέρας σου, δχι.

ΕΛΠΙΔΑ : Ήταν αστυνομικός. Κάθε φορά που είχαμε πρόβλημα, έβγαζε το όπλο και το καθάριζε. [Όταν] έμεινα έγκυος, μου διεκαθάρισε δτι έπρεπε να κλείσω... την επιχείρηση που είχα φτιάξει μόνη μου. Αρχίζει ο εγκλεισμός. Χάνω φίλους, γνωστούς, αρχίζει να μην θέλει τους γονείς μου... Έπλενα πιάτα στην κουζίνα, εκείνος είχε πάει να ξυριστεί. Υποτίθεται δτι εγώ τράβηξα νερό, αυτός κάνκε, "έξω απ' το σπίτι μου", φώνάζει. Με πιάνει και με πετάει από τον καναπέ στον τοίχο, από τον τοίχο στο καλοριφέρ... Ορκίστηκα δτι δεν θα υπάρξει δεύτερη φορά. Κι δικαίως... υπήρξε. Πάλι για ασήμαντη αφορμή. Αυτά έγιναν το 2011-2012. Τελικά τα κατάφερα, [χώρισα]. 'Όλα γίνονται.

**Μαρία Νοβάρο
(WAS (NOT WAS), 1990)**

Μια Κυριακή απόγευμα η Μαρία τηλεφώνησε στην αστυνομία.

"Ο σύζυγός μου θέλει να με ακοτώσει. Σας παρακαλώ, κάποιος γρήγορα ας έρθει."

"Πού βρίσκεται, κυρία μου; Στέκεται μπροστά στην πόρτα;

Σας κρατά τώρα; Μπορείτε να μου πείτε περισσότερα;"

Στων αγγέλων την πόλη [L.A.] δεν υπάρχει έλεος
και δεν υπάρχει αύριο για τη Μαρία Νοβάρο.

"Σας παρακαλώ", είπε, "μου τηλεφώνησε ο αδερφός του δτι
[ο σύζυγός μου] έρχεται κατά 'δω μ' ένα πιστόλι."

"Λυπάμαι, κυρία μου, αυτό δεν φτάνει. Γιατί καλέσατε την 'Αμεση Δράση;"

'Ηξερε δτι ο σύζυγός της δταν βάναυσος, την είχε χτυπήσει και παλαιότερα.
Έκλεισε το τηλέφωνο και κλείδωσε την πόρτα.

Ο Τζένης Μπράουν είχε πει δτι ο κόσμος ανήκει στους άντρες
κι δτι οι γυναίκες δεν μετράνε καθόλου -- ένα ελαφρό χαστούκι
και ισχυρίζονται δλες δτι έφαγαν το ξύλο της αρκούδας. Είναι υστερικές,
ευσυγκίνητες κι ο έρωτας τις τουμπάρει'
αύριο θα 'χει ξεχάσει ακόμα και την ύπαρξη ενός τέτοιου συμβάντος.

Οι οικογενειακοί καβγάδες είναι κάτι συνηθισμένο'

δεν είν' ανάγκη να χαραμίσει γι' αυτό ένας μπάτσος την ώρα του.

Ιδίως σ' εκείνη εκεί τη γειτονιά, οι άνθρωποι δεν σταματάνε να τσακώνονται.

'Όμως, όπως η ίδια το 'πε δτι θα γίνει, ο σύζυγός της να που καταθίνεται,
κανείς δεν θέλησε να δώσει προσοχή, και τώρα η Μαρία κείτεται νεκρή.